

MISCELLANEA

Dávid Géza–Gracza Lajos

Szabadi Frank Ignác *Török–magyar indulója* Jules Massenet és Liszt Ferenc feldolgozásában, valamint Hajdar bej *Marche turco–hongroise* című műve*

1876-ban *Török–magyar indulót* komponál „zongorára ... Szabadi F. J. budapesti polgár” és 116. opusát „Törökország politikai nagy reformátora Midhat pasa (1822–1884) ő fenségének hódoló tisztelettel ajánlja”. A darab Rózsavölgyi és társa kiadásában jelenik meg 1877 januárjában, kiadói száma: R & Cie 1124.¹ Ezen a cím és a dedikálás, illetve más szöveges részek franciául is szerepelnek.² A mű harmadik kiadásának (ami a darab kelendőségének bizonyítéka) egy példánya megtalálható a Liszt Ferenc-Archívum, Budapest–Göppingen kottatárában (1. kép).

A szerző a belső címlapon felfedi teljes nevét: „Szabadi Frank Ignác”. Szabadi Frank Ignác (1824–1897) magyar zeneszerző indulója többek között azért tarthat különös érdeklődésre számot, mert az európai zenei élet két kiválósága, Jules Émile Frédéric Massenet (1842–1912) és Liszt Ferenc (1811–1886) is feldolgozta.

Szabadi személye idővel eléggé homályba borult. Így aztán Peter Raabe, a Liszt-kompozíciók jegyzékének egyik összeállítója, tudományos műben kissé szokatlan tónusban így jellemzi őt: „Szabady (unbedeutender ungarischer Komponist)”, azaz jelentéktelen magyar zeneszerző.³ A *Magyar zenei lexikon* ennél többet tud róla, de születési évét hibásan adja meg, elhalálozásának

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2018.2.113>

* A cikkben említettekén kívül szíves segítségéért és tanácsaiért köszönetünket fejezzük ki Barnás Andrásnének és Koriáth Enikőnek (OSZK Zeneműtár), Jean Christophe Geronek (Staatsbibliothek zu Berlin Musikabteilung), Veronika Giglbergernek (Bayerische Nationalbibliothek Musikabteilung), Andrea Harrandtnak (Österreichische Nationalbibliothek Musiksammlung), Kovács Nándor Eriknek (ELTE Török Tanszék), Claudia Römernek (Bécsi Egyetem), Tosun Saralnak (Hacettepe Egyetem, Ankara) és Szénási Zsófiának (Magyar Rádió).

¹ A korabeli sajtó már január 27-én hirdette: „Szabadi kiadta »Török–magyar induló«-ját, Midhat pasának ajánlva; a címlapon pirosban-kékben virító honvéd és nizam (oszmán reguláris katona) fognak kezét; ára hatvan krajcár.” Ld. *Fővárosi Lapok* 1877/21, 108 (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/FovarosLapok_1877_01/?query=%22t%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=108&layout=s).

² Pontosan ekként: „Marche turque-hongroise pour le piano-forté [recte: forte] dédi[e] en l’honneur de Son Altesse Midhat pacha le grand réformateur politique et social de la Turquie le compositeur J. F. Szabadi. Citoyen de Budapest.”

³ Peter Raabe, *Franz Liszt. II. Liszts Schaffen*. Stuttgart–Berlin, 1931, 284.

időpontját nem ismeri, tevékenységét érdemben nem méltatja.⁴ Ürmös Lóránt művelődéstörténésznek köszönhetően viszont ma már előttünk áll a hányatott sorsú komponista élete.⁵

Frank Ignác 1824-ben született Pápán, német eredetű, valószínűleg már csaknem elmagyarosodott család gyermekeként.⁶ Itt végezte középiskolai tanulmányait, majd rövid ideig a Bécsi Egyetemen mérnöki tudományokat hallgatott, s emellett pár hétig az ottani zenei konzervatórium növendéke is volt. Kalandvágyó természete azonban hamarosan kiűzte őt a nagyvilágba. Először Európában, majd Észak-Afrikában utazgatott, és csak a szabadságharc kitörésének hírére tért haza. A fegyverletétel Komáromban érte, ahol tüzérfőhadnagyként szolgált. A győztesek szabad elvonulást biztosítottak a kapitulánsoknak, így Frank Ignác is visszamehetett szülővárosába. Itt apja fogadójában, a Griffben lett vendéglős, ahol lehetősége és ideje is volt muzsikálni. Hamarosan felfedezte magában a zeneszerzői tehetséget és ábrándokat, de mint kocsmáros, főleg csárdásokat komponált, amelyek 1855-től nyomtatásban is megjelentek. Elsősorban a két vezető zeneműkiadónál, Teichlingernél és Rózsavölgyinél publikálta az egyre népszerűbb melódiákat, de kiadták őket Bécsben is. Ezzel kapcsolatban gyakran járt fel Pestre, ahol költőkkel, így Lisznyai Damó Kálmánnal (1823–1863) és Vahot Imrével (1820–1879), illetve zeneszerzőkkel, köztük Mosonyi Mihállyal (1815–1870) és Ábrányi Kornéllal (1828–1908) ismerkedett meg vagy kötött barátságot.

1861-ben felvette a Szabadi nevet (talán Mosonyi példájára, aki 1859-ben magyarosított Brandról⁷). Ezt először előnévként használta, hamarosan azonban csak „Szabadi Náci”-ként emlegették. Pesti tartózkodásakor maga Mosonyi segítette zenei elképzeléseinek kifejezésében, *Szabad gondolatok* című szerzeményét átdolgozta zongorára, s e formájában közösen a híres Liszt-tanítványnak, Carl Tausignak (1841–1871) ajánlották. 1863-ban felfigyelt a stuttgarti Schiedmayer zongora- és harmóniumgyár által készített húros harmóniumra (magyar neve „hangbalom” volt), amelynek hazai bemutatására vállalkozva országos hangversenykörutat szervezett.

1865-ben barátai támogatásával Pesten telepedett le, ahol Zenekedvelő Társulatot alapított, de megélhetését itt is vendéglősként biztosította. Először a

⁴ Frank Ignác (szabadi). In: *Zenei lexikon*. Szerk. Szabolcsi Bence–Tóth Aladár. Átdolgozott új kiadás. Főszerk. Bartha Dénes. Szerk. Tóth Margit. I. Budapest, 1965, 659.

⁵ Ürmös Lóránt, *Elfelejtett zeneszerzőnk. Szabadi Frank Ignác élete (1824–1897)*. (Jókai füzetek, 46.) Pápa, 2006.

⁶ Hosszú válasza az őt ért szigorú kritikára a kor dagályos és néha nyakatekert kifejezésmódja dacára – amennyiben ő fogalmazta – arra vall, hogy magabiztosan eligazodott nyelvünkben. Vö. Ürmös, *i. m.*, 82–90.

⁷ A névváltoztatás a reformkorban kezdődött, így például Rosenthal Márk (1787/1789 k.–1848) 1824-től lett Rózsavölgyi, Hoffman Ede (1828–1898) pedig az 1848-as szabadságharc hatására Reményi.

TÖRÖK-MAGYAR INDULÓ **MARCHE TURQUE-HONGROISE**

zongorára
Törökország politikai nagy reformátora
pour le piano-forté dédié en l'honneur de Son Altesse

MIDHAT PASA **MIDHAT PACHA**

ő fenségének
hódoló tisztelettel
ajánlja
le grand réformateur
politique et social
de la Turquie
le compositeur

SZABADI F. J. **J. F. SZABADI.**

a szerző Budapesti polgár. Citoyen de Budapest.

BUDAPEST

116 mü. 3^{ik} kiadás Op. 116

A Kiadók sajátja
BUDAPESTÉN
Rózsavölgyi és társa.

1. kép Szabadi Frank Ignác, *Török-magyar induló*. Címoldal

belvárosban nyitott borozót, ahol a somlai szőlőskertjéből származó nedűt árulta.⁸ 1866-ban bérbe vette a nagyhírű Komlókert vendéglőt,⁹ ahová a vendégek egyebek mellett a házigazda által ápolt magyar zene kedvéért jártak.

A Komlókertet 1874-ig bérelte Szabadi, majd a Múzeum körúton nyitott kávéházat, Grand Café Delicatesse néven. A kor közhangulatára jellemző, hogy ebben török helységet is berendezett, ahol vízzipát is lehetett szívni.¹⁰

Szabadi jobb muzsikus lehetett, mint üzletember, mert vállalkozása nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. A kávéház hamarosan bezárt. Ő maga szinte szem elől vész. Úgy tűnik, egy időben Szarvasgedére vonult vissza. Erre enged következtetni 1888. március 21-én kelt végrendelete. Ebben úgy nyilatkozik, hogy „Bekövetkezendő halálom esetére összes, bármi néven nevezendő ingó és ingatlan vagyonom fele részére nézve örökösnek nevezem Kádár Erzsébet asszonyt, magánzót, szintén Szarvas-Gedei lakost, teljes tulajdoni joggal.” Vagyona többi részét a törvényes rend szerint kívánta szétesztani leszármazottai között.¹¹ A rejtélyes hölgy kilétére nem sikerült fényt deríteni, de valami miatt kiesett Szabadi kegyeiből, mert 1891. november 20-án egy másik közjegyző, de ugyanazon ügyvéd tanú előtt visszavonta korábbi végakarátát.¹² Ekkor mint zeneszerzőt és besnyői polgárt említik (míg három évvel korábban „földbirtokos”-ként szerepelt) – mindkét megjegyzés fontos számunkra. Előbbi azért, mert így nem lehet kétség afelől, hogy róla van szó az okiratokban, utóbbi pedig igazolja azokat a híreket, hogy idős korában Istennek akarta szentelni életét, s bevonult a máriabesnyői kapucinus kolostorba. Valószínűleg laikus testvérként tette ezt, mert Ürmös szerint neve nem szerepel a Historia Domusban.¹³ Szabadi 1897-ben érte utol a halál.

Szabadiéhoz hasonlóan az ajánlás címzettjének, Ahmed Sefik Midhat pasának az élete is meglehetősen hányatott volt. Ő 1822 októberében–novemberében született Isztambulban. Apja kistisztviselő volt, aki később vidéki kádi-helyettesi

⁸ „Somlai csárdás”-a, amely 1855-ben jelent meg Teichlinger kiadásában, ottani emlékeit idézi fel.

⁹ Addigra, persze, már „Komlókerti csárdás”-t is szerzett, amelyet Rózsavölgyi tett közzé 1858-ban.

¹⁰ Ürmös, *i. m.*, 106–107.

¹¹ Budapest Főváros Levéltára, HU BFL - VII.200.a - 1888 - 1189, Ökröss Bálint közjegyző iratai: <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Kozjegyzoi/224209/view/?pg=0&bbox=414%2C3588%2C2899%2C-2260>.

¹² Az indoklás így szól: „Időközben viszonyaim változtak, én Szabadi Frank Ignác minden haragtól vagy szenvedélytől menten, érett megfontolással s minden befolyásolás vagy kényszerítés nélkül ... [korábbi] végrendeletemet úgy általánosságban, mint egyes intézkedéseiben visszavonom, hatálytalannak nyilvánítom. ... Ezen most visszavont végrendelet alapján tehát hagyatéki vagyonomból soha senki részt magának nem követelhet.” Budapest Főváros Levéltára, HU BFL - VII.201 - 1891 - 1079, Zarka Dénes közjegyző iratai: <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Kozjegyzoi/278826/view/?pg=1&bbox=405%2C-1905%2C3920%2C-26>.

¹³ Ürmös, *i. m.*, 120.

posztokat is betöltött; szolgálati helyeire családjával együtt ment. Ahmed Sefik jó képességű gyermek lehetett, hiszen már 12 évesen felvették a díván-írnokok testületébe (itt kapta a Midhat 'dicséret(es)' jelzöt, amely nevének részévé vált). Párhuzamosan tanult és dolgozott, részben a fővárosban, de nagyobb tartományi központokban is. Fiatalon kényes vizsgálatok lefolytatásával, elmaradt adók beszedésével és a krími háború (1853–1856) utáni bizalmas tárgyalások jegyzőkönyveinek vezetésével bízták meg. Később az anatóliai jogi ügyek felső tanácsának lett második írnoka, s ekkor kezdte foglalkoztatni a közigazgatási reformok kérdése. Már ez idő tájt szerzett ellenségeket és barátokat egyaránt. Az 1855-ös burszai földrengés után a segélyek szétosztásában sürgölődött, ám egy évvel később már államellenes tevékenységgel vádolták, de felmentették. 1861-ben az egyik legproblémásabb vilájetbe, a nisibe nevezték ki vezíri címmel, ahol rendet teremtett, utakat és hidakat építtetett. Hamarosan Prizrent is az ő irányítása alá helyezték. Három év sikeres munka után a fővárosban dolgozta ki a birodalom új közigazgatási rendszerét, amelyet 1864-ben vezettek be.¹⁴ Az elképzeléseket a gyakorlatban Midhat irányításával az úgynevezett Dunai tartományban (Tuna vilájeti) próbálták ki, amely főleg bulgár területekből lett összerakva.¹⁵ A kormányzó a közlekedésre ezúttal is nagy hangsúlyt fektetett, de a mezőgazdaság fejlesztésével is törődött, török és bulgár nyelvű helyi újságot adott ki. A jó eredmények nyomán az új formát másutt is alkalmazták. A bürokráciában 1868-ban jutott a legmagasabbra, amikor az újonnan létrehozott Súra-i Devlet (Államtanács) élére került. Ezen intézmény feladata javaslatok kidolgozása és megvitatása volt. Rövid elnöksége során Midhat pasa számos előterjesztést bocsátott útjára, de minthogy összeakadt bajsza a nagyvezírrrel, 11 hónappal később Bagdadba tették válinak. Itt érte őt az oszmán reformkor, a tanzimát második szakaszának kezdete 1871-ben.¹⁶ Valószínűleg ennek híre, illetve az, hogy reformellenes nagyvezírt neveztek ki, míg mások benne látták a reményteljes alternatívát, ösztönözte arra, hogy lemondjon bagdadi állásáról, és Isztambulba menjen. A szultán első embere megpróbálta őt újra vidékre küldeni, de rosszul sült el a terve, mert 1872. július 31-én pont Midhat került az ő helyére. De ellenfelei áskálódása és az udvarral megromló viszonya miatt két és fél hónappal később, november 19-én leváltották. Különböző feladatokat (miniszteri vagy újabb kormányzói posztot) ezután is kapott, de mind rövid életűnek bizonyult. Ekkoriban érlelődött meg benne a meggyőződés, hogy szükség van az alkotmányos monarchia létrehozására. Egyre világosabbá vált, hogy ennek fő

¹⁴ A „Vilájet nizámnámesi” elnevezésű törvényt ld. *1864 Vilayet Nizamnamesi*. (TODAİE, yayın numarası 387.) Ed. Erkan Tural–Selim Çapar. Ankara, 2015, 374–383.

¹⁵ Az itteni nizámnáme szövegét, amely jelentős mértékben fedésben van a központival, ld. *1864 Vilayet Nizamnamesi*, 384–393.

¹⁶ Az 1839-ben indult folyamatra magyarul ld. İlber Ortaylı, *Az Oszmán Birodalom leghosszabb évszázada*. Ford. Tasnádi Edit. Budapest, 2004, 77–248. Ld. még *150. yıldın Tanzimat*. Haz. Hakkı Dursun Yıldız. (Türk Tarih Kurumu yayınları, VII/142.) Ankara, 1992.

akadálya az uralkodó személye. Abdülazíz szultánt (1861–1876) palotaforradalommal eltávolították ugyan, de mivel a helyére tett súlyos idegbajban szenvedő V. Murád nem bizonyult alkalmasnak a kormányzásra, három hónap elteltével őt is leváltották. Ekkor ültették trónra II. Abdülhamidot, aki megígérte, hogy elfogadja az alaptörvényt és a parlamentáris szisztémát. 1876. december 23-án kiáltották ki az első alkotmányos monarchiát az Oszmán Birodalomban. Négy nappal ezt megelőzően, az átalakulásellenes előd leváltása nyomán Midhat újra nagyvezír lett. Mivel azonban nem egészen úgy alakultak a körülmények, ahogy elképzelte, s a makacs pasa nem engedett elveiből, sőt megengedhetetlen hangnemben tárgyalt az uralkodóval, 1877. február 5-én újra búcsút kellett mondania magas állásának, sőt ezúttal száműzték is az országból. Hazánkban feltehetőleg Midhatnak az új államforma kialakítása körüli bábáskodását értékelték nagyra, s ez tükröződik Szabadi ajánlásában. A jeles politikus további életpályája témánkon kívül esik, de arra kitérhetünk, hogy 1881-ben halálra ítélték, majd a szaúd-arábiai Taif városában jelöltek ki neki tartózkodási helyet. Itt halt meg három évvel később – valószínűleg a már-már betegesen aggodalmaskodó uralkodó fojtatta meg.¹⁷

A magyar közvélemény ez idő tájt egyértelműen a törökökkel szimpatizált. Ennek egyik oka a szabadságharc leverésében a cári hadak által játszott tevékeny szerep miatti nem csekély orosz-ellenesség volt; seregeik hosszabb ideje szemben álltak a szultanátus erőivel. Másfelől Kossuth és több ezer honvéd (akik közül később számosan bekapcsolódtak az 1853–1855 között zajló krími háborúba) befogadása is sok hívet szerzett az oszmánoknak.¹⁸ Emellett az ekkor zajló östörténeti vitákban nem kevesen hittek a magyar–török rokonságban, s ez tovább növelte az immár „testvérnép” iránti pozitív hozzáállást. Ezért amikor 1876. július 2-án Szerbia és Montenegró hadat üzent a szultanátusnak, erkölcsileg sokan a megtámadottak mellé álltak.

A baráti érzületeket később csak fokozta, hogy 1877 áprilisában a magyarok rokonszenvét megnyerendő II. Abdülhamíd (1876–1909) a 16. században hazánkban zsákmányolt, addig a Topkapi Szerájban (ma Topkapı Sarayı Müzesi) tárolt kódexeket, köztük korvinákat származtatott vissza Magyarországra. A hazánkba érkezett isztambuli baráti küldöttség ma már minden képeletet felülmúló, eufórikus fogadtatásban részesült, amibe nagyban belejátszott az oszmánok és az oroszok között ismét elmérgesedett viszony, amely háború kirobbanásával fenyegetett. A látogatás részleteiről Erődi Béla turkológus szá-

¹⁷ Az életrajzi vázlatához az alábbi írásokat használtuk: Gökhan Çetinsaya–Şit Tufan Buzpınar, Midhat paşa. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30. İstanbul, 2005, 7–11; Yalçın Murgul, *Tanzimat Reforms Reconsidered. The Case Study of Tuna Province (1856–1868)*. Doktori disszertáció. Ankara, 2016.

¹⁸ Róluk ld. Csorba György, Az 1848–49-es törökországi magyar emigráció története. *Hadtörténelmi Közlemények* 112 (1999) 352–398.

molt be.¹⁹ Ugyanakkor a tőlünk hazatérő delegáció újságíró tagja, Tevfik bej is megosztotta élményeit honfitársaival, hasonló tónusban.²⁰

Amikor 1877 júliusában megkezdődtek a harcok,²¹ az orosz és a román csapatok Plevnénél (ma Pleven, Bulgáriában) vívtak meg az oszmán haderővel. Július és szeptember közepe között a védekezők négy nagy ütközetben súlyos veszteségeket okoztak az ellenséges túlerőnek. Az orosz csapatok egyik balti német származású vezénylő tábornoka, Eduard Ivanovics Totleben (1818–1884) ekkor taktikát változtatott, körülfárta a török védőket, akik november végén megadták magukat. A generális, aki sikeréért grófi címet kapott, ekként kommentálta a kapitulációt: „Nem én győztem le az oszmánokat, hanem az éhség.”²²

Ismeretes, hogy Arany János költeményben dicsőítette a plevnei török hőseket. Szimpátiáját így fejezte ki:

„»Csak diadalra! ... csak tovább...!«

...

S e diadal-nap életemnek
Megaranyozza alkonyát.”²³

Fennállása idején Szabadi kávézója az egyetemisták és a fiatalok egyik kedvelt találkozóhelye volt. Itt (és a Komlókertben) született meg a fáklyásmenet gondolata, amellyel a fentebb említett szerbiai összecsapások elesetteire és harcképtelenné vált katonáira akartak emlékezni. A lelkes ifjak „hatvanas bizottság”-ot alakítottak. Küldötteik kétszer is eljutottak Tisza Kálmán (1830–1902) miniszterelnökig, de végül keserűen kellett tudomásul venniük, hogy együttérzési akciójukat betiltották. Ugyancsak a Café Delicatessenél indult útnak 1877 elején az a 13 fős delegáció, amelyik Abdülkerim (1807–1883) szerdárnak díszkardot vitt Isztambulba.²⁴ Ilyen forrongó eseménysor és

¹⁹ Erre ld. Erődi Béla, *Csok jása! A török küldöttség látogatásának emlékkönyve. Çok yaşa! Türk heyetinin ziyareti'nden hatıra kitabı*. Budapest, 2001².

²⁰ Mehmed Tevfik, *Nisân-i ittihad. Jadigar-i Madzarisztân aszr-i Abdülhamid hân*. Isztambul, 1294/1877. Átirásban közölve: „Çaylak” Mehmet Tevfik, *Yadigar-ı Macaristan asr-ı Abdülhamid han*. Haz. İsmail Tosun Saral–Fahri Sezer–Emre Saral. (Türk–Macar Dostluk Derneği yayınları, 7.) Ankara, 2009.

²¹ A két évre eső összecsapásokról ld. *The Ottoman–Russian War of 1877–78*. Ed. by Ömer Turan. Ankara, 2007; *War and Diplomacy. The Russo–Turkish War of 1877–1878 and the Treaty of Berlin*. Ed. by M. Hakan Yavuz with Peter Sluglett. Salt Lake City, 2011.

²² E híressé vált kijelentés egyik korai említésére ld. *Neue Freie Presse* 31. December 1877. No. 4794, 2 (<https://books.google.hu/books?id=8egUOspn2OoC&pg=RA33PA10&dq=%22sondern+de+r+hunger%22+totleben&hl=hu&sa=X&ved=0ahUKewiQ-82xrMXdAhXPzaQKHZ6dDPsQ6AE-IJjAA#v=onepage&q=%22sondern%20der%20hunger%22%20totleben&f=false>).

²³ Arany János, *Kapcsos könyv*. Budapest, 1982, 31.

²⁴ Ennek előzményeiről, és előkészületekről és magáról az útról két beszámoló született. Megbízhatóbb, bár túlzásoktól nem mentes a delegáció vezetőjének leírása: Lukáts Gyula, *A török nemzet vendégei. A magyarországi török rokonszenvi tüntetések s a konstantinápolyi út története*. Budapest, 1877. Ezzel szemben a másik anekdotikusabb, ami nem véletlen, mert szerzője később

szenvedélyes léggör ihlethette Szabadit, hogy megírja *Török–magyar indulóját*, amelyet 1876. december 14-én mutatott be az összecsapásokban megsebesült törökök javára adott hangversenyen.²⁵ A darabot Rózsavölgyin kívül – kisebb eltérésekkel – az *Apollo* „zeneműfolyóirat” is megjelentette.²⁶ Előbbi kiadónál az induló négy, utóbbinál három oldalt tesz ki, és 123 ütemből áll. A kotta fölélírt mottó, „Harczra fiuk”, a baráti nép fiainak szól, s vele – vendégeivel együtt – a zeneszerző is egyértelműen a törökök mellett tette le a voksát. A bevezetés után a pár ütemes „szofták dalát”,²⁷ a valamivel hosszabb „jogász dal”²⁸ követi, majd váratlan fordulattal a kurta „angyalok kara”, végül „Gábiel riadója” kap helyet, amely utóbbi előadási utasítása – az *Apolló*ban lévő változatban – így szól: „martellato con tutta la forza stringendo”, azaz maximális hangerővel, gyorsítva.

A szerzőnkkal foglalkozó eddigi tanulmányok, szócikkek és hosszabb-rövidebb megjegyzések nem tudtak arról, hogy a *Magyar–török induló*nak van párhuzamos török darabja is. Az egyik isztambuli árverésen bukkant fel a címlapja a *Marche turco-hongroise* elnevezésű kottának (2. kép),²⁹ amelyen a két-, sőt háromnyelvűség ezúttal is érvényesül. Felül „Vive la Hongrie” és „Jasaszun Madzsarisztán” (Éljen Magyarország!), középen balra és jobbra a már említett francia cím s kicsit megváltoztatva a „Türk ve Madzsar ittihad marsi” (Török–magyar szövetségi induló) olvasható, majd a szerző „Haïdar-bey” (1846–1904)³⁰ neve, aki a szultáni zenekar³¹ „parancsnoka”/karmestere (*commandant de la Musique impériale*). A dátum 1876, illetve hidzsra szerint 1293-ként van megadva. Középre magyarul (!) a „HATVANAS BIZOTTSÁG BUDAPEST 1876” emblémát tették. Kérdés lenne mármost, hogy melyik mű született előbb, ám ezt nemigen lehet eldönteni. Az biztos, hogy a magyar küldöttség 1877 elején hazatérőben magával hozta a Hajdar-kottát. Ezt írja erről a *Vasárnapi Újság* február 11-i száma:³² „A magyar ifjúság tiszteletére Haidar bey

főleg ebben a műfajban alkotott: Tóth Béla, *Konstantinápolyi emlékek*. Budapest, 1877.

²⁵ Ürmös, *i. m.*, 110.

²⁶ VI. kötet (1877) 33–35. Ld. Ürmös, *i. m.*, 111–113.

²⁷ Az utalás nem egyértelmű. Vonatkozhat a magukat szoftának nevező magyar egyetemisták társaságára (Ürmös, *i. m.*, 110.), de a török imám-növendékekre és a (vallási) jog tanulóira is (Erődi, *i. m.*, 48.).

²⁸ Ezzel talán a magyar szimpatizánsokra gondolt.

²⁹ A kikiáltásra szánt tételre Fodor Gábor hívta fel a figyelmemet, amit köszönök neki (DG). Ld. <https://www.istanbulmuzayede.com/muzayede/1378/50-muzayede-efemera/sayfa/7> (Lot No: 333), illetve <https://www.istanbulmuzayede.com/urun/447475/turk-macaristan-mar>.

³⁰ Kemáni Hajdar bejre, aki egyébként operett és dalíróként ismert, röviden ld. Büilent Aksoy, *Tanzimat'tan cumhuriyet'e musiki ve batilhlasma. Tanzimat'tan cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. V. İstanbul, 1986, 1222.

³¹ Oszmán neve Muzika-i Hümayün. Vö. Nuri Özcan, *Muzika-i Hümayun*. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31. İstanbul, 2006, 422–423.

³² *Vasárnapi Újság* 24 (1877/6) 93 (<http://www.epa.hu/00000/00030/01197/pdf/01197.pdf>).

2. kép Hajdar bej, *Marche turco-hongroise*. Címlap

a császári zenekar karmestere: »Vive la Hongrie« című török–magyar indulót szerzett. A zenemű aranyzott címlapján a hatvanas bizottság jelvénye és egy magyar ifjú van ábrázolva, a mint Törökországot jelképező nővel kezét fog.” A leírás hibátlan, egybevág illusztrációinkkal.³³ Mint említettük, Szabadi 1876 decemberében mutatta be saját alkotását, s januárra nyomtatta ki. A másik oldalon már 1876-ban eljutottak a kottaváltozatig, de ez nem perdöntő bizonyíték a megírás időpontja szempontjából. Elképzelhető, hogy a két komponista valami módon (talán táviratilag) összebeszélt, s szinte egyszerre fogtak munkához. Mindenesetre a kölcsönösség, az azonos címadás semmi esetre sem lehet véletlen, ami még érdekesebbé teszi az egész históriát, egyben ékes bizonyága a két nép értelmiségi rétegeit ekkor összekötő testvéries szálaknak.

A Budapestre érkezett partitúra a köz számára sajnos elveszett, meglehet, valakinek a hagyatékába került, s ezért nem tudni, mi lett vele. A nagy európai közgyűjteményekben nincs nyoma, pedig kérésünkre többen is kutattak utána, Budapesten kívül Bécsben, Berlinben és Münchenben, átvizsgálva az összes szóba jövő adatbázist. Végül Uğur Yeğın lekötelező szívességéből, amelyért itt szeretnénk kifejezni hálánkat, hozzáfértünk a saját kollekciójában őrzött teljes kottához. Ennek ismeretében elmondhatjuk, hogy Hajdar bej rövidebb kompozícióval állt elő, azaz az övé – az ismétlésekkel együtt – 100 ütemből áll. Amint hallás után könnyen megállapítható, zeneileg semmi köze nincs a magyar földön született indulóhoz. Rövid bemutatását Dávid Eszter zongoraművésznek köszönhetjük: „A *Török–magyar induló* romantikus stílusban megfogalmazott, triós formájú zongoradarab. A mű négy ütem előjátékkal indul, amely az e-moll alaphangnemet erősíti meg. A fő rész első tagja nyolc ütemes periódus, amely egy törökös, stilizált dallam földolgozása, egyszerű, funkciós kísérettel e-mollban. A második tag első periódusa C-dúrban íródott, karaktere inkább magyaros, és határozottabb, ritmikusabb az előzménynél. A második periódust négy ütemes átvezető rész előzi meg, amellyel a szerző visszamodulál e-mollba. A fő részt záró periódus az előzőhöz hasonlóan inkább katonainduló hangvételű.

A trió első tagja nyolcadmozgással kísért 16 ütemes periódus G-dúrban. A dallamban pontozott ritmusok és kromatika jelenik meg. Érdekes módon a szerző nem kéri ennek a résznek az ismétlését, ahogy ez szabályos lenne. A trió középső periódusa g-mollban íródott (maggiore–minore), és dominánsan zárul. A trió elejének visszatérése variált formában jelenik meg, akkordokkal, oktávokkal dúsítva azt, s így diadalmassá alakítva a trió elejének nyugodt karakterét. A fő rész változatlan formában tér vissza. Hajdar bej műve zeneelméleti, zeneszerzési ismeretekkel rendelkező komponista darabja, s megfelel kora zenei elvárásainak. Kifejezőeszközei sokszínűek, a kor zenei köznyelvébe illő

³³ Némiképpen meglepő, hogy Lukács Gyula fentebb említett könyvében egy szó sem esik erről. Így csak kérdésként fogalmazható meg, hogy miként és kiken keresztül jutott el a jelvény meglepően gyorsan az isztambuli nyomdába.

elemek.” Mindazonáltal nem mondható különösebben invenciózusnak vagy remeklésnek, de egy indulótól nem is ezt várjuk.

Ami a Szabadi-mű utóéletét illeti, elmondhatjuk, hogy amikor Budapesten elültek a török küldöttség látogatása által keltett rokonszenzvhullámok, újabb esemény rázta meg az ország közvéleményét. 1879. március 12-ének éjszakáján árvíz sújtotta Szegedet. A futótűzként terjedő sajtójelentések hatalmas együttérzést váltottak ki egész Európában. Elsőként a magyar művészek reagáltak. Liszt éppen Kolozsvárott tartózkodott, ahová március 9-én érkezett tanítványaival, Zichy Géza (1849–1924) gróffal. Amikor Apponyi Albert (1846–1933) táviratából értesült a szegedi tragédiáról, azonnal elhatározta, hogy hangversenyekkel segíti az árvízkárosultakat.³⁴ A március 24-i koncert után büszkén írhatta Marie d’Agoult-nak (1805–1876): „Több, mint 6000 Forint a nettó bevétel.”³⁵ Május végén–június elején francia írók és muzsikuskok szerveztek megemlékezéseket és adtak jótékonyági esteket Párizsban az ártól szenvedők javára. Az egyik ilyennek a műsorán szerepelt Szabadi Frank *Török–magyar indulója*, Massenet kilencperces,³⁶ Liszt abbénak ajánlott, nagyzenekari átiratában, *Marche Héroïque de Szabadi* (Szabadi hősi indulója) címmel.³⁷ A nevezett zeneszerző az eredeti darabot az 1878-as párizsi vilákiállításán hallhatta, amikor cigányzenészek szólaltatták meg Franciaországban először.³⁸ Másodszor pedig akkor nyílt erre módja, midőn 1879 elején *Le roi de Lahore* (Lahore királya) című operájának bemutatójára Budapestre jött, s ellátogatott Szabadi Frank vendéglőjébe.³⁹ Bizonyára megfogta a képzeletét, s ezért hangszerelte meg⁴⁰

³⁴ Legány Dezső, *Ferenc Liszt and His Country, 1874–1886*. Budapest, 1992, 112–115.

³⁵ *Franz Liszt's Briefe*. VII. Hrsg. von La Mara. Leipzig, 1902, 247.

³⁶ <http://www.musicsalesclassical.com/composer/work/1009/51151#>.

³⁷ A mű autográfján az utólag odaírt *Marche Héroïque* kék ceruzával szerepel, alatta pedig a *Marche de Szabadiból* az első szó ki lett húzva. Alatta zárójelben „Souvenir Pesth. Janvier 1879” áll, tehát a mű első változata ekkor születhetett. Lejjebb azt olvassuk, hogy a partitúra 1879. március 17. és április 13. (ahogy az utolsó oldalon szerepel: húsvét vasárnapja délután 5 óra) között készült, azaz a természeti katasztrófa után öt nappal kezdett hozzá a komponista. Gondosan azt is följegyezte, hogy 1879. június 7-én, szombaton mutatták be, saját vezényletével az Operában, ha igaz, 170 közreműködővel, a szegediek javára. Az ajánlás a lap legtetetején olvasható. Ld. http://www.europeana.eu/portal/hu/record/9200365/BibliographicResource_3000094685422.html.

³⁸ Csekey István (1889–1963) egyetemi tanár tudtával Berkes Lajos együttese adta elő. Vö. *Délmagyarország*, 1936. november 21., 7; Uő, Liszt Ferenc Szegedért. *Napkelet* 1937/10, 673–682 (http://epa.oszk.hu/02000/02076/00328/pdf/EPA02076_napkelet_1937_10_673-682.pdf).

³⁹ Hamburger Klára, Liszt Ferenc: Revive Szégedin! In: *Magyar zenetörténeti tanulmányok Kodály Zoltán emlékére*. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest, 1977, 308.

⁴⁰ A zenekarban 2 pikoló, 2 fuvola, 2 oboa, 2 klarinét, 8 szaxofon, 4 fagott, 4 kürt, 4 trombita, 4 harsona, szaxtuba, kontrabasszus szaxofon, 2 üstdob, 9 ütőhangszer (2 harangjáték, triangulum, 4 pergődob, cintányér, gong, nagydob), 4 hárfa kapott helyet és természetesen húros hangszer. A korabeli magyar sajtó tudott egy hatalmas rézmonstrumról, „melynek a nyílásába egy 4–5 éves gyerek besétálhatott volna. Ezt a hangszert a zeneszerző erre az alkalomra készítette, és mivel neve még nem volt, elnevezték Massenetophone-nak.” Ld. Ürmös, *i. m.*, 118. (A szóban forgó

pont ezt a darabot az említett nemes céllal rendezett hangversenyre. Ezt a verziót a koncert rendezője postán küldte el Lisztnek, és pár nap múlva már vissza is kapta annak zongoraátíratát, amelynek a *Revive Szégedin! Marche hongroise d[e] Szabady* (Szüless újjá, Szeged! Szabady magyar indulója) címet adta a nagy magyar mester.⁴¹ Megállapíthatjuk tehát, hogy a magyar–török barátságot erősíteni kívánó mű egyfelől a francia–magyar rokonszenv kifejezésének esz-közévé lett, Liszt kezében pedig nemzeti jelleget öltött. Másként fogalmazva: bár nemes célokra használták az alapanyagot, lényegében változtatták meg az eredeti szándékot. Ennek keretében a programzenei címek (a szofták dala és a többiek) mindkét átdolgozónál eltűntek.

Művelődéstörténeti érdekesség, hogy Jacques Normand (1848–1931), az egyik párizsi jótékonyági előadást támogató költő is a török birodalmat asszociálja az alkalomra írt *Aux inondés de Szegedin* (A szegedi árvízkarosultakhoz) című terjedelmes költeményében, amelyet elszavaltak a május 21-én a Trocadérónál rendezett műsor keretében.⁴² Ebben így emlékezik Szeged népének a múltjára:

„Lerázta a barbár igát.
Nem tűrte a félholdat Szeged ormán,
Küzdött, mint hősi oroszlán,
S legyőzte Ozmán táborát.”⁴³
(*Lelkes István fordítása*)⁴⁴

(Zárójelben megjegyezhetjük, hogy Liszt Ferenc török érdeklődése ennél korábbi időkre nyúlik vissza. A 19. századi Európa értelmiségének jelentős része, így a fiatal Liszt is, a Kelet, az Orient büvkörében élt. A figyelem Napóleon egyiptomi „expedíciója” (1798–1801) nyomán ébredt fel, és különösen Fran-

instrumentumra nem sikerült további adatokat találni. Meglehet, a saxtubára gondolt a cikk túl-
zásokra hajlamos sajtómunkása.)

⁴¹ Jegyzékszám a R 260 (S 572). Kerek Ferenc előadásában meghallgatható: <https://www.youtube.com/watch?v=b0yMTe2tde8>. – Egy részlete Leslie Howard egyik lemezéből (CDA66984) is hozzáférhető: https://www.hyperion-records.co.uk/dw.asp?dc=W4050_GBAJY9598414.

⁴² Vö. Palásti László, Adatok Szeged francia nyelvű bibliográfiájához. In: *A Szegedi Tanárképző Főiskola tudományos közleményei, 1972*. 1. rész. Szerk. Benkő László. Szeged, 1972, 101/37. jegyzet.

⁴³ *Francia tükrök*. Szerk. Bajomi Lázár Endre. Budapest, 1987, 416. A fordításban a cím: A szegediekhez.

⁴⁴ Vö. Palásti, *i. m.*, 99. – A közhelyekkel tűzdelt (puszta, csikó, csárdás), de azért Árpádot és Toldit is megemlítő poéma eredetijét ld. <https://archive.org/details/paraventstr00normuoft/page/97-110>. Az idézet, ha jól azonosítjuk, a 103. oldalon (= 111. felvétel) található: „En brave fille magyare/Elle a résolument lutté/contre l’Ottoman rédouté/et sécoué son joug barbare.../En brave fille magyare/Elle a résolument lutté.” A fordítás ehhez képest elég szabad, bár nem zárható ki, hogy „fille” helyett a kétségtől logikusabbnak tűnő „ville” állhatott abban a verzióban, amelyet az átültető használt.

ciaországban virágzott. Liszt több mint egy évtizeden át tervezte közel-keleti utazását, amely végül 1847-ben valósult meg.⁴⁵ Ekkor öt hétig tartózkodott az Oszmán Birodalomban, amelynek során elkészítette és Abdülmedzsíd szultánnak ajánlotta a török udvar főmuzsikusa, Giuseppe Donizetti (1788–1856) egyik indulójának zongoraátiratát.⁴⁶ Valószínűleg az út előkészületei során dolgozta fel 1846–1847-ben Beethoven *Török indulóját (Marcia alla Turca)*, amely téma közel húsz éven át foglalkoztatta, mert ezalatt négy változatot is készített róla.⁴⁷

Weimarban történő letelepedése után Liszt tanítványok sorának tartott – ma úgy mondanánk – mesterkurzusokat. A hetvenes években közékük fogadta a tehetséges – német és olasz felmenőkkel rendelkező, részben isztambuli hátterű – Sudda bejt.⁴⁸ Egy másik tanítványa, Anna Rilke, évtizedeket töltött az oszmán fővárosban.⁴⁹ Az idősödő maestro életének utolsó másfél évtizedét megosztotta Budapest, Weimar és Róma között. A magyar fővárosban nagy társadalmi életet élt, és köreiben ott találjuk az akkori török „követet” (akit inkább főkonzulnak tekinthetünk), az alapítványtevő Mehmed Feridún bejt (1847–1903) is.⁵⁰

Visszakanyarodva a *Török–magyar induló* későbbi sorsára, azt tapasztaljuk, hogy nem került le teljesen a különféle események programjáról. Így 1886. január 25-én, jótékonysági esten, „a Széchenyi-téri kioszk termeiben” többek közt Daniel Aubert (1782–1871) *A portici néma* nyitánya társaságában csendült fel.⁵¹ A koncertet ledorongoló kritika éppen Szabadi darabját emelte ki üde színfoltként.⁵² Úgy tűnik, ekkor kisebb zenekar adta elő az indulót, de zongorakísérettel. 1894 áprilisában nem sokkal Kossuth Lajos halála után, zenei műsort szervezve Szatmáron gyűjtöttek a kormányzó szobra javára. Itt jóformán csupa Kossuth-tal kapcsolatos mű és beszéd közé került be Szabadi (a híradásban tévesen Szabados) kompozíciója, ezúttal zongorán megszólaltatva.⁵³ 1898.

⁴⁵ Gracza Lajos–Dávid Géza, „Fényes meteor a Boszporusz felett”. Újabb adalékok Liszt törökországi útjához. *Muzsika* 51 (2008/9) 27–34.

⁴⁶ Franz Liszt–Giuseppe Donizetti, *Grande Paraphrase de la Marche de Donizetti composée pour sa majesté le Sultan Abdul Medjid-Khan*. R 157.

⁴⁷ 1. *Capriccio alla turca*. Zongorára, 1847. R 125; 2. *Fantasie über Motive aus Beethovens „Ruinen von Athen”*. Zongorára és zenekarra, 1848–1852. R 454; 3. *Fantasie über Beethovens „Ruinen von Athen”*. Zongorára, 1865. R 126; 4. *Fantasie über Motive aus Beethovens „Ruinen von Athen”*. Két zongorára, 1865. R 371.

⁴⁸ Alan Walker, *Liszt Ferenc*. III. Budapest, 2003, 238; Evren Kutlay Baydar, *Osmanlı'nun Avrupalı müzisyenleri*. (Kapı yayınları, 204. Araştırma–inceleme, 46.) İstanbul, 2010, 207–224.

⁴⁹ Személyéről ld. *Ő volt Weimar napja. Liszt-olvasókönyv kezdőknek és haladóknak*. Válogatta stb. Gracza Lajos. Budapest, 2008, 159–179.

⁵⁰ Legány, *i. m.*, 187.

⁵¹ *Budapesti Hírlap* 1886/24, 3 (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirnap_1886_01/?query=%22t%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=278&layout=s).

⁵² *Zenelap* 1 (1886/4) 34–35 (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Zeneilapok_Zenelap_1886/?query=%22t%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22).

⁵³ *Budapesti Hírlap* 1894/114, 10 (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/BudapestiHirnap_1894_04/?query=%22t%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=395&layout=s).

július 12-én a Magyar Színház kávéházba hirdettek muzsikát, amelyre három férfi vezényletével „nyolcz kisasszonyból összeállított szalon-zenekar” készült fel. Bár a műsoron jeles operarészletek is helyet kaptak, bizonyára átdolgozásban, igénytelenebb darab is jócskán akadt, azaz a nívó nem lehetett magas. Tehát ezúttal – és nem először – elég vegyes társaságba került a *Török–magyar induló*, de ez ellen alkotója valószínűleg nem tiltakozott volna.⁵⁴ Ebből a csokorból utolsó példaként 1900-ból idézhetünk még egyet, amikor ókori zsidó daljátékba oltva tűnik fel „a Szabadi féle török–magyar induló..., a mely oly annyira lelkesített bennünket épp a most elhunyt Ozmán basa⁵⁵ dicsőségének napjaiban.”⁵⁶

Még egy pillanatig a 19. századnál maradva, figyelemre méltónak mondhatjuk, hogy 1879-ben egy nem túl színvonalas, folytatásos „elbeszélésben” is felbukkan Szabadi műve.⁵⁷ Jellemző, hogy a novella írója nem tartotta szükségesnek a komponista megnevezését, annyira természetesnek vélte, hogy az olvasó a cím alapján tudni fogja, kiről van szó.

Jó 20 éves szünet után kerülnek elő újabb adatok a darabbal kapcsolatban. Ekkori feltűnése nem akármilyen alkalomból történt: 1926. augusztus 15-én a *Budai Napló* az utolsó budai pasa, Abdurrahman jelképes síremléke szeptember 2-i felavatásának előkészületeiről számolt be ekként: „Az emlék turbános sírkő lesz, mintegy beleszurva egy kis halomba, melyet ősi keleti szokás szerint kődarabok fognak borítani. ... A kődarabok, melyek piros török szekfűk között fognak feküdni, a régi pesti, budai, érdi és egri török omladékokból fognak kikerülni. Az emlékmű sarkán három kőmozsárgolyó fog csak emlékeztetni a régi harcra: felette magyar szomorufűzfa, keleti temetői ciprus s a béke keleti olajfája és a Nyulak szigetének rózsafája fog összeborulni. Az emlékünnepen gyászoló üstdobok fognak kongani, ősi török deszkadob fog gyülekezőt verni. Erd, Törökbálint, Budaörs, Eger, Győr, Veszprém, a Tabán s a Törökvészdülő küldöttei fognak egy-egy követ s egy csokor piros török szekfűt letenni a turbános kő tövére. Magyar és török diákok fognak majd kezét a megbékülés köve felett. ... A próféta zöld színével békességes Szalam Alejkümöt hirdető leplet magyarruhás budai hajadon és fehérdarócos székely ifjú fogják leemelni, a sváb

⁵⁴ *Magyarország 1898/190, 7* (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Magyarország_1898_07/?query=%22t%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=174&layout=s).

⁵⁵ Nevezett 1900. április 5-én szenderült jobblétre, a cikk pedig három nappal későbbi; ez a jól értesültség néha még mai hírlapíróknak is becsületére válna.

⁵⁶ *Magyarország 1900/97, 10–11* (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Magyarország_1900_04/?query=%22t%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=134&layout=s).

⁵⁷ Fangh Gyujtó Gabriella, A kacér soubrette. *Fővárosi Lapok* 1879/271, 1301 (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/FovarosLapok_1879_11/?query=%22t%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=92&layout=s).

muskétások hegyén,⁵⁸ a Rózsák dombján s a Bécsikapu melletti bástyán ágyuszó dörrenése fogja kísérni a Szabadi Frank Ignác »Török–Magyar indulóját.«⁵⁹

Háromnegyed évvel később, 1927. május 29-én, majd augusztus 9-én Szöllősy Ferenc,⁶⁰ a rendőrség zenekarának dirigense irányította a Vigadó előtt rendezett két térzenét, ahol ugyancsak felcsendült Szabadi műve.⁶¹ Feltehetőleg ő készítette belőle fúvószenekari átíratot, amit a rádió időnként sugárzott – részben az említett koncertek felvételeként, részben önállóan.⁶² Máskor a mű Reeder szerzeményeként bukkan fel, s ilyenkor különbözik az előadó-apparátus is (Zygfryd és zenekara), akikről és amelyről nem rendelkezünk más információval.⁶³ Magyarán a *Török–magyar induló* nem felejtődött el teljesen, egy-egy ünnepi alkalom mellett egyike lett a „Gramofon-hangverseny”-ek darabjainak, azaz ilyen esetekben veszített egykori jelentőségéből.

Szóljunk még arról, hogy jogosan nevezte-e Raabe a tárgyalt darab szerzőjét jelentéktelen magyar komponistának. Ha elismerjük is, hogy véleménye német szempontból helytálló lehet, a minősítés mégis megkérdőjelezhető, mivel tudjuk, hogy Mosonyin, Massenet-n és Liszten kívül Hubay (Huber) Károly (1828–1885),⁶⁴ illetve Johannes Brahms (1833–1897) is használt fel a *Magyar táncok*ban motívumokat Szabadi műveiből. Ez a körülmény arra enged következtetni, hogy zenéje olyan egyéni magyaros (vagy a nevezettek által annak vélt) elemeket tartalmaz, amelyek felkeltették az említett jelentős és nagy komponisták érdeklődését. Más kérdés, hogy hiányos zenei képzettsége miatt Szabadi az amatőr zeneszerzők közé sorolható. A „műkedvelő” kifejezés azonban nem jelent egyben minősítést is. Liszt egyik közeli barátja, Alexander von Villers, aki saját magát is dilettánsnak vallotta, ebben az összefüggésben egyebek mellett arra utal, hogy attól még lehet valaki igen jó zenész, hogy nem teszi fel egész életét a művészet szolgálatára.⁶⁵

⁵⁸ A mai Svábhegy. Buda 1683-as visszavételekor a sváb tüzérség szeptember 2-án innen adott jelt a végső rohamra (vö. ifj. Barta János, *Budavár visszavétele*. Budapest, 1985, 199.), s ez indokolja, hogy 1926-ban innen is ágyúzzanak.

⁵⁹ https://library.hungaricana.hu/hu/view/FSZEK_HelyiLapok_BudaiNaplo_1926/?query=t%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3&pg=62&layout=s. (A cikket Bevilaqua [Borsody] Béla művelődéstörténész jegyezte.)

⁶⁰ Életére nem sikerült adatokat találni.

⁶¹ *Ujság* 1927/121 (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/Ujsag_1927_05/?query=%22%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=525&layout=s); *Esti Kurír* 1927/179, 8 (https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/EstiKurir_1927_08/?query=%22%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=79&layout=s).

⁶² Példák az Arcanum adattárban találhatóak, a „Török–magyar induló” keresőszó beírásával.

⁶³ Így https://adtplus.arcanum.hu/hu/view/MagyarRadioUjsag_1929_1/?query=%22%C3%B6r%C3%B6k-magyar%20indul%C3%B3%22&pg=162&layout=s.

⁶⁴ A *Székely leány* című 1858-ban előadott operájában.

⁶⁵ *Briefe eines Unbekannten*. I. Hrsg. von Karl Lanckoronki–Wilhelm Weigand. Leipzig, 1910, XXX–XXXIII.

A kortárs hazai muzsikások és kritikusok Szabadi Frank műveiről való véleményeit áttekintve, nyugodtan állíthatjuk, hogy azok eléggé megoszlottak. Voltak, akik azt vetették a szemére, hogy zenéje nem magyar. 1859-ben megjelent egyik írásában Fáy István (1809–1862) gróf, zeneszerző és dalgyűjtő⁶⁶ ezt nem így látta: „Frank ... magas helyet foglal el a *nemzeti zene* dicsőséges templomában. ... Új iskolát akar előállítani. Az eredetiség megtartását én mindig fődolognak nézem ... új gondolatokat keres, és azokat *magyar szellemben* (kiemelések tőlünk) önti. ... Frank kitűnő egyéniség a muzsikai reszpublikában.”⁶⁷ Vahot Imre saját folyóiratának, a *Napkeletnek* hasábjain azt is kiemelte, hogy „Frank nemcsak mint zeneszerző, de mint játszó is jeles, s többféle hangszernek ura, ügyes kezelője ... ő egészen a zenének él.”⁶⁸ Az egyik leghivatottabb, a Szabadit közlő ismerő Mosonyi Mihály pedig ekként nyilatkozott róla: „Midőn F. Ignác úrról mint magyar zeneszerzőről s műveiről akarunk megemlékezni, nem kívánjuk használni azon nálunk nagyon is pazarul használni szokott dicső epithetonokat, amelyre sokszor elpirul a valódi önérzettel író tehetség. ... Elég legyen röviden, egyszerűen, de tiszta meggyőződésből s meleg rokonszenvvel annyit nyilvánítanunk mindenekelőtt, hogy Frank Ignác úr mint magyar zeneszerző, igazán kitűnő tehetség.”⁶⁹ Velük szemben Ábrányi Kornél így értékelt: „Frank ... kiváló zenészeti tehetséggel megáldva ... csárdás kompozícióit csak úgy öntötte magából. Mindenféle idegen szellemű zenei ingerenciákkal mételezte meg a csárdásritmusokat. Volt azokban keringő, mazur, polka, mind csárdásritmus kaptafájára húzva. De volt neki több magyaros zamatú szerzeménye is, ám azok nem tartoztak az ő sablonos kedvenc formáihoz. A Befordultam a konyhába és a Jaj, de fáj kezdetű dalnak is ő volt a szerzője.”⁷⁰

Végül nem kerülhetjük meg a kérdést, hogy miként vélekedett, ha egyáltalán, később a szakma Szabadi indulójáról és annak átíratairól. Tudtunkkal Hamburger Klára volt eddig az egyetlen, aki ezzel kapcsolatban érdemben foglalt állást, s nem csupán általánosságokat puffogatott, hanem zenei elemzés-értékelést nyújtott. Szerinte Szabadi művének „zongoraalátétje meglehetősen primitív. Cigányzenekaron ... hatásosabb lehetett. Harmonizálása is kezdetleges és egysíkú. Alaphangnemét lényegében nem hagyja el. ... Olykor ügyetlen domináns orgonapontok szólnak. ... Motivikája is szegényes. Egyedül ritmikájában változatosabb.”⁷¹ E talán kissé túl szigorú megállapítások Massen-

⁶⁶ Liszt vele szeretett volna az 1840-es évek elején „Törökországba” utazni.

⁶⁷ *Vasárnapi Újság*, 1858. december 5. (a szövegben belüli sorrenden változtattunk) és 1859. január 23. Ld. Ürmös, *i. m.*, 51–52, 53.

⁶⁸ Vö. Ürmös, *i. m.*, 56.

⁶⁹ Mosonyi Mihály, Frank Ignác. *Zenészeti Lapok*, 1861. március 21., 198. Vö. Ürmös, *i. m.*, 72. (a pontos forráshely megjelölése nélkül).

⁷⁰ Ábrányi Kornél, *A magyar zene a 19-ik században*. Budapest, 1900, 268.

⁷¹ Hamburger, *i. m.*, 312.

kapcsán sem sokkal kedvezőbbek:⁷² „Hangnemi tervében éppoly egysíkú, mint előképe. ... Tematikájában lényegében nem tér el Szabadiétól. ... Elsősorban abban különbözik tőle, hogy a laza eredeti szerkezetet, tanult muzsikus módján, szabályos-hagyományos kerek, triós formává alakítja. ... A feldolgozott anyag s az egysíkú hangnemi terv nemigen változott. A harmonizálás csupán néhány szűkített szeptimmal gazdagodott.”⁷³ Velük szemben Liszt Ferenc sokkal jobb minősítést kap: „Remekművé Liszt műhelyében sem vált a feldolgozott anyag. De minden ízében magán viseli a mesteri kéz, a mesteri kompozíció jegyeit. ... Az átdolgozás során remekül hangzó, briliáns zongoradarabbá vált, ... [amely] tipikusan kései Liszt-mű; formálásában csakúgy, mint harmonizálásában, és főként ... magyar hangjában kifejezetten az öreg, művészete csúcására érkezett »modern« Liszt stílusát reprezentálja. ... Többször saját anyagával dolgozik. Nála tematikus-szerves egésszé válik a kompozíció. ... A »Revive Szégedin« közelebbi rokona Liszt kései rapszodiáinak, halálcsárdásainak, mint Szabadi vagy Massenet művének!” E kijelentéseket bővebb elemzés követi, amelyet itt nem ismételünk meg, csupán a végső gondolatokból idézünk még: „A Massenet-féle feldolgozással egybevetve válik csak igazán világossá, mire volt képes Liszt, bármilyen jelentéktelen nyersanyaghoz nyúlt is. Arra, amit Göllicher – Bülow-t idézve – így foglalt össze: „Mint »transcripteur« ... mindannyiszor megmutatja a zeneszerzőknek, hogyan kell náluk jobban megcsinálni.”⁷⁴

Szabadi mintegy 120 opust hagyott hátra, és számos műdalát (az Ábrányi által felsoroltakon kívül például: *Nem loptam én életemben*, *Nagy a feje, búsuljon a ló*), bár nem tudván, hogy ki írta, ma is éneklük szerte az országban. Ennél többet komponista szinte nem is kívánhat. Összességében megállapíthatjuk, hogy Szabadi Frank Ignác, ha talán nem nagybetűkkel, de beírta a nevét a magyar zene történetébe, *Török–magyar indulója* pedig a maga korában jeles szerepet játszott a két ország barátságának erősítésében.

⁷² Hamburger Klára a zongorakivonat alapján alakította ki álláspontját, az autográfot nem ismer(het)te.

⁷³ Hamburger, *i. m.*, 312–313.

⁷⁴ Hamburger, *i. m.*, 313–319.

